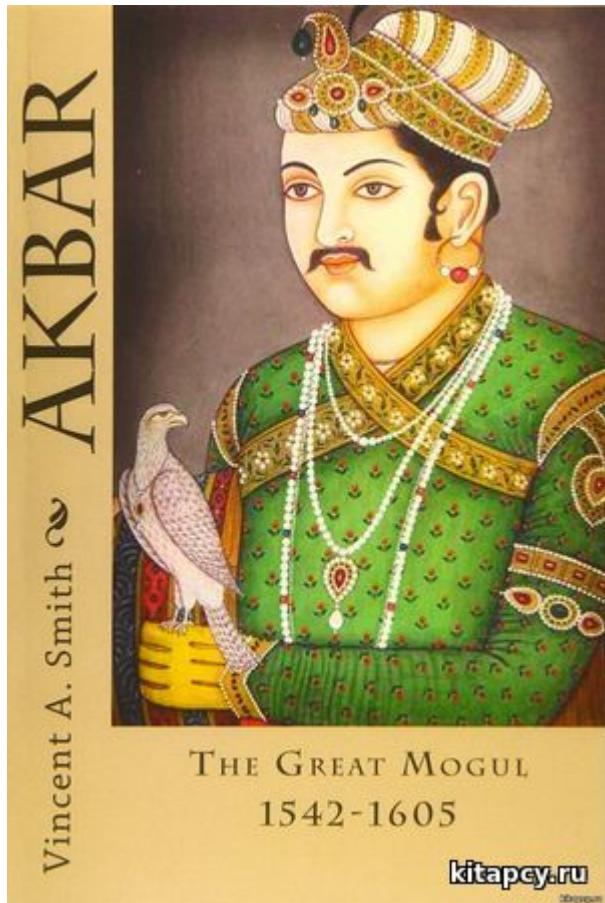

Yslamy üýtgedip, täzeden din gurmaga synanşanlar we Akbar şa

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Yslamy üýtgedip, täzeden din gurmaga synanşanlar we Akbar şa
YSLAMY ÜÝTGEDIP, TÄZE DIN GURMAGA SYNANŞANLAR WE AKBAR ŞA

Fransiýada her geçen gün halk köpçüluginiň ynamyndan gaçýan Makron yslam duşmançylygyna başlady. «Yslam – häzir dünýäniň her ýerinde agsaýan dindir» diýip samyrdañan Makron hasam beter metjitleri berk gözegçilik astyna almagy we baş ýapynjaly gezmegiň gadagançylygyny önküsindenem güýçlendirmegi göz öňüne tutýarmış.

Fransuz jemgyýetinde gadagan dini edim-gylymlar, hususanam baş ýapynjasy käbir hususy firmalara-da degişli ediljekmiş. «Bitaraplyk» borçlulygy jemgyýetçilik hyzmatynyň

işgärleriniň boýnuna ýüklenipdir. Köpçüligiň peýdasyna hususy firmalarda işleýänleriň göze dürtülip duran hiç bir dini tapawudy bolmaly dälmış, baş ýapynja doly gadagan ediljekmiş.

Makronyň öz aňlaýşyna laýyklykda yslam dini kämilleşdiriljekmiş. On dört asyrlap dowam edip, başbitin biziň günlerimize gelip ýeten dinimize «reformalar» girizmegi meýilleşdirýärmiş.

Makronyň musulmanlaryň iň köp ýasaýan şäherinde «yslam agsaýan din» diýmegi barypýatan edepsizlikden nyşandyr, has dogrusy, provokasiýadır. Diňe şu sözem onuň döwlet ýolbaşçysy hökmünde çigidiň gabygy hormat goýarlyk adam däldiginini görkezýär. Fransiyanyň prezidentiniň yslamyň täzeden dizaýn edilmeginden söz açmagy hetden aşmakdyr we edepsizlikdir. Çünkü musulmanlaryň agzyndan häzire-şu güne çenli hristianlygyň, iudaizmiň täzeden dizaýn edilmelidigi barada kelam agyz söz esden bolmady, bolmazam. Prezident wezipesinde oturan syýasatçynyň «din bilen syýasat biri-birinden aýry bolmalydyr» diýen demokratik prinsipi gödek bozup, din işlerine goşulmagyna (çünki ne diniň syýasata goşulmaga haky bar, ne-de syýasatyň dine goşulmaga!) nähili düşünjegini bileňok.

Gynansk-da, muňa meňzeş başga bir eden-etdilik Hytaýda bolup geçýär. Yslamy özleriçe taraşlap, ýol-ýörelgesini we esaslaryny üýtgetmäge dyrjaşýarlar. Ol ýerdäki uýgur musulmanlaryna ezýet-zulum edip, garawsyz galan doganlarymyza gan agladýarlar.

Ýöne bular hiç haçanam maksatlaryna ýetip bilmezler. Munuň subutnamasyny-da taryhda näçe diýseň bar. Asyrlar boýy dowam eden we ellerinden gelen her ýamanlygy eden ýaramaz pikirli adamlar we toparlar şowsuzlyga uçramak bilen bir hatarda taryhdanam ýom-ýok bolup, yzy ýitip gidipdir. Emma on dört asyrlyk Yslam welin dim-dik aýakda dur we mundan beýlägem şeýle bolmagynda galar.

Yslamyýeti üýtgedip, täze bir toslama dini ýola goýmagyň tipiki mysaly Jelaleddin Akbar şadır. Akbar sha Babyr tarapyndan Hindistanda gurulan türk imperiýasynyň üçünji hökümdarydyr we Babyryň agtygydyr. Ol 1542-nji ýylда doglup, 1605-nji ýylда aradan çykypdir.

Gazanan ýeňislerine we golastyndaky ýaragly goşunlaryna buýsanyp, yslamyýete we yslam alymlaryna garşı goreşmäge başlan Akbar şahyr ahyrynda «ylahy din» ady bilen täze din

gurupdyr we hemmeleri dürli ýollara baş urup, bu dine girmäge mejbür edipdir. Ol şeýle bir hetden aşypdyr welin, «ylahy dine» eýerýänlere biri-birleri bilen salamlaşanlarynda «Akbar hudaýdyr» manysynda «Allahu Akbar» diýmegini buýrupdyr. Ýagny ol özünü hudaý yqlan edipdir.

• **JELALEDDIN AKBAR ŞA (1542-1605)**

Ýokarda-da nygtaýşymyz ýaly, gazanan ýeňiſlerine we golastyndaky ýaragly goşunlaryna buýsanyp, yslamyýete we yslam alymlaryna garşıy göreşmäge başlan Akbar şahyr ahyrynda «ylahy din» ady bilen täze din gurupdyr we hemmeleri dürli ýollara baş urup, bu dine girmäge mejbür edipdir. Hernä, beýik alym Ymam Rabbany we onuň şägirtleri bu pitnäniň öñüni alypdyr, Akbar bolsa ýitip-ýok bolup gidipdir.

Humaýun şanyň we Hamide banunyň nikasyndan bolan Akbar şa kakasynyň Şir han bilen söweſende agyr ýeňliſe uçrap, maşgalasy bilen gaçyp özüni atan Umerkot şäherinde 1542-nji ýylda dünýä inipdir.

Heniz kämillik ýaşyna ýetmäňkä kakasynyň ýanynda döwlet işlerinde ulanylan Akbaryň birinji üstünligi Serhende cozan Isgender şany derbi-dagyn etmegidir. Ol şol wagtlar 13 ýaşynda eken. Humaýun ogluna serkerde hökmünde minnetdarlygyny bildirip nama gönderipdir, yzyndanam ony Penjabyň häkimi edip belläpdir. Humaýunyň heläkçilige uçrap ölmegi netijesinde 14 ýaşly Akbar 1556-njy ýylda Hindistandaky türk imperiýasynyň tagtyna geçipdir. Akbar şa uçursuz pähimli we ulumsy adamdy. Az wagtyň içinde ýeňiſ yzyna ýeňiſ gazanypdyr we syýasy tagallalarynyň netijesinde ymgyr uly imperiýa gurupdyr. Deliniň we Agranyň golaýyndaky etraplary häkimiýeti astyna salypdyr, soňra Rajputlaryň galasy Çitory zabit edip, Ejmiri eýeläpdir. Gang jülgesini-de imperiýanyň düzümine goşup, Oriskany, Kabuly, Kaşmiri, Sindi, Gandagary, Berary basyp alypdyr.

Merhemetsiz we doňyürek Akbar şa uruşlarda ýesir düşenleri uçdantutma gylyçdan geçiripdir, Çingiz hana öýkünip kesilen kellelerden ýeňiſ diňini dikipdir.

Akbar syýasy we harby ugurda geçiren işleri bilen bir hatarda, döwlet guramaçylygy taýdanam oňat ýetişdirilipdir. Ol döwlet

işgärleriniň wezipelerini işläp düzüpdir, harby gullukçylara aýlyk tölemegi ýola goýupdyr.

Söweşjeň sportdan we düye çapmakdan ýaňa okap-ýazmagy öwrenmäge wagt tapmadyk Akbar tagta doly bisowat we jahyl ýagdayda çykypdyr. Muňa garamazdan fiziki güýç-kuwwaty gaýnap-çogup duran hökümdaryň ýatkeşligi güýçli bolupdyr. Akbaryň bilimden, terbiyeden binesipligi onuň iň uly kemçiligidi.

• TÄZE DIN GURÝAR

Hindistanda dürli-dürlı dinler bar. Olaryň arasynda düşünişmezlikler az bolanokdy, käte kiçeňræk özara uruşlaram bolup geçýärdi. Akbar şa şol döwrüň ulamasumagy Şeýh Mübäregiň gepine gidip we derejesiniň hökümdarlykdan has ýokardadygyna ynanyp, 1582-nji ýylда «ylahy din» ady bilen täze dinini gurupdyr. Ol megerem, induslar bilen musulmanlaryň arasyndaky çaknyşyklary soňlandyrmak maksady bilen yslamyyet, hristianlyk, zoroastrizm, induizm, buddizm ýaly dürli dinleriň we ynanç sistemalarynyň artykmaçlyk hasap edýän kabir prinsiplerini birleşdiripdir.

Bu bolgusyz dine görä, Akbar şa Allanyň ýer yüzündäki ýeke-täk wekilidi. «Ylahy dine» girmegini düzgünî şeýle ýerine ýetirilýärdi: Dine girjek kişi sarygyny (sellesini) çykaryp eline almaly we patışanyň aýagyna ýykylmaly.

«Ylahy diniň» agzalary biri-birlerine «Allahu Akbar» diýip salam berýärdiler. Şeýle diýmek bilen olar Akbaryň hudaýdygyny ýaňzytmak isleyärdiler.

Bu dinde täret almagyň geregi ýokdy. Otparazlardan oda çokunmagy, hristianlardan jaň kakmagy we çokunmagy, induslardan dini günleri we baýramlary, üýşmeleňler we dabaraly căreler bilen ruh göçünü, reankarnasiýa (ölen adamyň ikilenç dünýä gelmegi) ynanjyny alypdyr.

Akbar şanyň ýoldan çykmagyndan Şeýh Mübäregiň oglы bolan fetwaçsy Ebül Fadlyň roly uly bolupdyr. Ebül Fadl soltanyň akyl-huşa sygmajak ýa-da çaganyň hereketlerine meňzeş gulkünç hereketlerini Hudaýa ýakynlyk hem-de ybadat etmegiň görnüşi hasaplapydyr, kasydalar we odalar arkaly ony jahana ylahy

missiýany durmuşa geçiräge gelen hökümdar hökmünde wasp edipdir.

Ebul Fadl ýaly alymlar yslama iň azmly kapyrlaryň we zalymalaryň bermedik zyýanyny beripdir. Akbar döwrüniň alymlarynyň aglabasy şol ýykgyňçylykly alymlar toparyndandyr. Bular prosentine pul bermegi (süýthorlugy), içgini we humarly oýunlary halal saýypdyr, patışanyň ýygnaňşyklarynda ýylyň başyndaky baýramçylyk günlerinde şerap içmek däbe öwrülipdir. Erkekleriň altyn dakynmagy, ýüpekden edilen egin-eşikleri geýmegi, ýolbarsyň we möjegiň etiniň iýilmegi halal hasaplanypdyr.

Ahyrynda Akbar şa özünü «dini we dünýewi meselelerde jedellesmesiz awtoritar şahs» hasaplaýan resminama taýýarlap, muňa alymlara gol çekdiripdir.

Akbar şa aram-aram şerap içmegi gowy görüpdir, hatda ol içýän şerabyna tirýek hem goşýan eken. Ogly Myrat içgä we humarladyjy maddalara özünü aldyran süpügiň biridi. Onuň çagalarynyň üçüsü gutaran alkaşdy.

Hakyky din alymlary we musulmanlar bu bolusdan ynjalyksyzlanyp, wagtal-wagtal gozgalaň turusmaga synanşypdyr, emma harby güýjüni gowy ulanmagy başarýan Akbar halk olary ganly şekilde basyp ýatyrýardy.

Akbar şa «ylahy dini» yylan edeninden on üç ýyl soň bu dine öz ýanyndaky ýallakçylaryndan başga hiç kimiň eýermeýändigini, şeýlekin samsyklaç diniň mundan beýlägem ýöremejegini we ýaýylmajagyny görüp, gahar-gazabyny musulmanlardan çykarypdyr. Sütemkär şa başga dinlere uýýanlara görkezýän hoşniýetlilikini we ynsanperwer hereketlerini öz musulmanlaryna etmändir, gaýtam olara şübhe bilen, ýigrenç bilen garapdyr.

Akbaryň düýp pelsepesinde yslam döwürden yza galan we hindi jebisligine çapraz görülyärdi. Ol yslamy doly inkär edenokdy, emma özüce üýtgesmeler girizýärdi we bulara Kurandan tutaryk (!) tapýardy. Emma döwür-döwran hemise bir bolşuna dowam etmeýär. Onuň ogly Jahangir kakasynyň hökmürowanlygyny gowşatmak üçin 1602-nji ýylда Ebul Fadly öldürtdi. Ebul Fadlyň öldürilmegi bilen mazaly seňseledilen Akbar şa 1605-nji ýylда ýowuz dizenteriya uçraýar, yzyndanam dili tutulýar. Şeýle-de

bolsa, ol öлende öмürboýy гаршысина гоreship gelen yslam dinine sygyndy we iñ soñky deminde «Alla» sözüni pyşyrdady (1605). Ine, şular ýaly pitne-pyjurlyklaryň arasynda Jenaby Hak iñ soñky we ýeke-täk dinini düşürlen bu masgaraçylykly ýagdaýyndan halas edip, yslamyýeti bidatlardan we hurafalardan arassalajak beýik alymy gönderdi, oña Ymam Rabbany (r.a) diýyärdiler.

Şular ýaly bulaşyk we sultanlaryň hudaýlyk mertebesine dyrjaşan döwründe ýetişen Ymam Rabbany şeýle uly goreshे ömrüni bagş etdi. Eline ýarag alman, daşyna adam üýşurmän göwünleri awlady, bir özi gözellilikler dini yslamy gorady. Akbar şa ony zyndana atsa-da, dürli gynamalara sezewar etse-de, sem etmek üçin her dürli ýöllara baş ursa-da, alyma ýan berdirip bilmedi. Ähli ýoldan çykanlyklary bilen bilelikde hökümdaryň toslap tapan dininiň soñuna nokat goýuldy. Ymam Rabbany ezilen, ýaralanan yslamy täzededen janlandyrdy we ähli gözelligi bilen durmuşa ornaşdyrdy.

Akbaryň ýerine geçen ogly Jahangir Ymam Rabbanydan täsirlenipdi. Mundan beyläk «ylahy diniň» soñy golaýlap, yslama täzededen jan girip başlapdy. Birnäçe ýylyň dowamynda Ymam Rabbany we onuň şägirtleri bu pitnäniň öñünü alypdyr, Akbar bolsa ýitip-ýok bolup gidipdir. Häzir onuň «dinine» uýyan ýeke adam ýok. Yslamyýet bolsa on dört asyr mundan ozalkysy ýaly hak kitaby we sünneti bilen diri hem-de dim-dik aýakda. Adamlaryň oña bolan baglylygy-da şol önküligine dowam edýär.

Indi yslamy ýikmaga dyrjaşan Akbar şa we onuň guran dini ýaňsylaýy ýylgyryşlar bilen ýatlanýar. Yslamyýet bolsa hemişeki diriliginde we öz oklaw ýaly goni ýolunda dowam edýär, kyýamat-ahyra çenli şeýle bolmagynda-da galar...

Enşalla, Makrondyr gyzyl Hytaýyň hem şoňa meñzeşleriň dyrjaşmalary-da şular ýaly şowsuzlyk bilen soñlanar, yslamyýet kyýamata çenli öz ýoluna dowam eder. Rebbim musulmanlara Ymam Rabbanyny we şoňa meñzeşleri gönderipdir, mundan beylägem gönderer...

• ÇEŞMELER

- [1] Ömer Ryza Dogrul «Türk danasy Akbar», «Yüksel» neşirýaty, 1944.
- [2] Ekrem Sagyrogly «Ymam Rabbany» «Seha» neşirýaty, 1988.
- [3] Hikmet Baýur «Hindistanyň taryhy» Türk taryhy guramasynyň neşirýaty, 1987.
- [4] «Yslam ensiklopediýasynyň» «Akbar şa» maddasy. Türkiýe respublikasynyň Din işleri ministrliginiň fondunyň neşirýaty, X tom, 1994.
- [5] «Beýik yslam taryhynyň içinde Jelaleddin Akbar şa», «Çağ» neşirýaty, IX tom, 1992.
- [6] Ralf Berhorst «Akbar», «Geo» žurnaly, 2010/9.

Sefa SAÝGYLY,
professor. Taryhy makalalar